

XVIII

a m ž i a u s
studijos

9

LIETUVOS

Didžioji Kunigaikštystė

Parlamentarizmas. Konstitucija. Visuomenė

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

XVIII
a m ž i a u s
studijos

9

LIETUVOS
Didžioji Kunigaikštystė
Parlamentarizmas. Konstitucija. Visuomenė

Sudarytoja
RAMUNĖ ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos
institutas

Vilnius
2023

XVIII amžiaus studijos | Eighteenth-Century Studies

Recenzuojamas tęstinis mokslo leidinys, leidžiamas nuo 2014 m. | Peer-reviewed journal published since 2014.

Redakcinė kolegija | Editorial Board

Pirmininkė | Editor-in-Chief

Prof. dr. Ramunė ŠMIGELSKYTĖ-STUKIENĖ

Lietuvos istorijos institutas

Atsakingasis sekretorius | Editorial Secretary

Dr. Adam STANKEVIČ

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Lina BALAIŠYTĖ

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Prof. dr. Richard BUTTERWICK-PAWLIKOWSKI

Londono universiteto koledžas | University College London

Prof. habil. dr. Jolanta GELUMBECKAITĖ

Frankfurto prie Maino Goethe's universitetas | Goethe-Universität Frankfurt am Main

Doc. dr. Liudas GLEMŽA

Vytauto Didžiojo universitetas

Doc. dr. Robertas JURGAITIS

Vytauto Didžiojo universiteto Švietimo akademija

Prof. habil. dr. Janina KAMIŃSKA

Varšuvos universitetas, Pedagogikos fakultetas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Pedagogiczny

Doc. habil. dr. Ilja LEMEŠKIN

Praho Karolio universitetas, Baltistikos centras | Univerzita Karlova v Praze

Habil. dr. Andrej MACUK

Lenkijos mokslų akademijos Tadeuszo Manteuffelio Istorijos institutas |

Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk

Prof. habil. dr. Dariusz ROLNIK

Katovicų Silezijos universitetas | Uniwersytet Śląski w Katowicach

PD habil. dr. Christiane SCHILLER

Berlyno Humboldtų universitetas | Humboldt-Universität zu Berlin

Dr. Gintautas SLIESORIŪNAS

Lietuvos istorijos institutas

Dr. Asta VAŠKELIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

Prof. habil. dr. Andrzej B. ZAKRZEWSKI

Varšuvos universitetas, Teisės istorijos institutas | Uniwersytet Warszawski, Wydział Prawa i Administracji

Knygos leidybą pagal „Valstybinę lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024 metų programą“ finansavo

Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. S-LIP-23-7)

Sponsored by the Research Council of Lithuania

Svetainė internete | Website <http://www.istorija.lt/journals/xviii-amziaus-studijos/>

Redakcinės kolegijos adresas | Contact address

Lietuvos istorijos institutas

Tilto g. 17, 01101 Vilnius, Lietuva

El. paštas smigelskyte.stukiene@gmail.com

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS) portale biblioteka.lt

© Sudarymas, Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, 2023

© Straipsnių autoriai, 2023

© Lietuvos istorijos institutas, 2023

ISBN 978-609-8314-33-5

ISSN 2351-6968

TURINYS

Pratarmė / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 8
Foreword / *Ramunė Šmigelskytė-Stukienė* . . . 12

PARLAMENTARIZMO RAIDA

Andrzej Macuk

Sejmiki poselskie Wielkiego Księstwa Litewskiego za panowania
Augusta III . . . 18
Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės priešseiminiai seimeliai valdant
Augustui III. *Santrauka* . . . 47

Arnaud Parent

The Political Writers Louis-Antoine Caraccioli, Simon Linguet and John
Lind, and the 1772 Partition of the Polish-Lithuanian Commonwealth: A Step
Towards Awareness of a Common European Membership? . . . 49
Politikos rašytojai Louis-Antoine'as Caracciolis, Simonas Linguet, Johnas Lindas apie pirmąjį
Lenkijos ir Lietuvos valstybės padalijimą (1772 m.): žingsnis link bendros narystės Europoje?
Santrauka . . . 73

Andrzej Stroynowski

Wkład reprezentacji Wielkiego Księstwa Litewskiego w dorobek sejmów
grodzieńskich 1784 roku . . . 74
Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės atstovų indėlis į 1784 m. Gardino seimo
teisėkūrą. *Santrauka* . . . 92

Dorota Dukwicz

Przemiany systemu rosyjskiej dominacji w Rzeczypospolitej na przełomie
lat 60. i 70. XVIII wieku . . . 93
Rusijos dominavimo Respublikoje sistemos pokyčiai XVIII a. 7–8-ojo dešimtmečių
sandūroje. *Santrauka* . . . 103

KETVERIŲ METŲ SEIMO VEIKLA

Adam Stankevič

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorų teismų reforma
Ketverių metų Seime . . . 106
The Four-Year Sejm's Reform of the Courts of the Nobility in the Grand Duchy
of Lithuania. *Summary* . . . 128

Paweł Zajac OMI

Stolica Apostolska a *Kodeks* Zamoyskiego – Refleksje Nuncjusza
Archettiego na marginesie sporu o reformę Rzeczypospolitej
w latach 1778–1780 . . . 129
Apaštališkasis sostas ir *Zamoyskio kodeksas* – nuncijaus Giovannio Andrea Archetti refleksijos
ginčų dėl Abiejų Tautų Respublikos reformos kontekste 1778–1780 metais. *Santrauka* . . . 144

Ewa Zielińska

Działalność hetmana wielkiego koronnego Franciszka Ksawerego Branickiego w pierwszych miesiącach obrad Sejmu Wielkiego w świetle korespondencji Stanisława Augusta z Filippo Mazzeim . . . 145

Lenkijos didžiojo etmono Pranciškaus Ksavero Branickio veikla Kerverių metų seime remiantis Stanislovo Augusto ir Filippo Mazzei korespondencija. *Santrauka* . . . 155

1791 M. GEGUŽĖS 3 D. KONSTITUCIJA

Andrzej Zakrzewski

Falszywe pierwszeństwo *Ustawy rządowej* z 1791 roku . . . 158

Netikras 1791 metų Valdymo įstatymo pirmumas. *Santrauka* . . . 168

Robertas Jurgaitis

Įstatymų leidžiamoji valdžia Abiejų Tautų Respublikos 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijoje: reformos kryptys ir ribų išgryninimas . . . 169

Legislative Power in the Constitution of 3 May 1791 of the Commonwealth of Both Nations: Directions of the Reform and Elucidation of Boundaries. *Summary* . . . 188

Richard Butterwick

Zaręczenie Wzajemne Obojga Narodów. Analiza języka politycznego . . . 190

Abiejų Tautų tarpusavio garantijų įstatymas. Politinės kalbos analizė. *Santrauka* . . . 203

Ramunė Šmigelskytė-Stukienė

Abiejų Tautų tarpusavio garantijų įstatymas 1791 metų masinėje komunikacijoje . . . 204

The Law of Mutual Assurance between the Two Nations in Mass Communication in 1791. *Summary* . . . 223

KONSTITUCIJA IR VISUOMENĖ

Rūta Janonienė

Maliatyčių bažnyčia kaip katalikų vienybės simbolis . . . 226

The Church of Maliatsichy as a Symbol of Catholic Unity. *Summary* . . . 246

Ewa Kula

Projekty wychowania obywatelskiego młodzieży w dokumentach

Komisji Edukacji Narodowej, poprzedzających wydanie *Ustaw* z [1781]

1783 roku . . . 247

Jaunimo pilietinio ugdymo projektai Tautinės edukacinės komisijos dokumentuose iki 1783 m. [1781 m.] Nuostatų paskelbimo. *Santrauka* . . . 260

Joana Vitkutė

Kasdienos dalyviai ir valstybės ateities kūrėjai: vaiko vaizdinys Pranciškaus Smuglevičiaus kūryboje . . . 261

The Participants of Everyday and the Creators of the Future of the State: The Image of the Child in the Works of Franciszek Smuglewicz. *Summary* . . . 288

Janina Kamińska

Środowisko Szkoły Głównej Wielkiego Księstwa Litewskiego

a Konstytucja 3 Maja ... 290

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vyriausiosios mokyklos bendruomenė ir Gegužės 3 d. konstitucija. *Santrauka* ... 300

Lina Balaišytė

Apie ką kalbėjo Konstitucijos šventės? „Švelniosios revoliucijos“ epochos išskilmės ir jų dekoracijos ... 302

What did the Constitutional Festivals Talk about? The Celebrations and their Decorations in the Epoch of the ‘Gentle Revolution’. *Summary* ... 320

Katarzyna Buczek

Uroczystości związane z uchwaleniem i pierwszą rocznicą Konstytucji 3 Maja w szkołach Wielkiego Księstwa Litewskiego ... 322

Gegužės 3 d. konstitucijos priėmimas ir jos metinių minėjimas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės mokyklose. *Summary* ... 339

Danuta Kowalewska

Konstytucja 3 Maja w polskiej kulturze współczesnej ... 340

Gegužės 3 d. konstitucija šiuolaikinėje Lenkijos kultūroje. *Santrauka* ... 356

PUBLIKACIJA

Juozapo Albino Herbačiausko laiškas Augustinui Janulaičiui dėl 1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos pirmojo vertimo į lietuvių kalbą.

Robertas Jurgaitis ... 358

RECENZIJOS IR ANOTACIJOS

Richard Butterwick. *1791 m. gegužės 3 d. konstitucija. Abiejų Tautų Respublikos testamentas*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2021. – 178 p. ISBN 978-609-8183-86-3.

Ramunė Šmigelskytė-Stukienė ... 364

Kad Tėvynė gyvuotų. Lietuva ir Lenkija 1791 m. konstitucijos epochoje: tarptautinės parodos katalogas, 2021 m. spalio 19 d. – 2022 m. sausio 16 d., Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai [Vilnius] / *O dobro Ojczyzny. Litwa i Polska w epoce Konstytucji 3 maja / To Keep the Homeland Alive. Lithuania and Poland in the Epoch of the 1791 Constitution*, sudarytojos Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Gintarė Džiaugytė-Burbulienė (serija *Lietuvos didžiųjų kunigaikščių rūmų parodų katalogai*, t. XXXII), Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2022. – 600 p. ISSN 2351-7115, ISBN 978-609-8061-75-8. *Tomas Vaitkus* ... 367

Asmenvardžių rodyklė ... 370

Vietovardžių rodyklė ... 384

RICHARD BUTTERWICK. 1791 m. gegužės 3 d. konstitucija.
Abiejų Tautų Respublikos testamentas, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2021. – 178 p. ISBN 978-609-8183-86-3

1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos 230-ųjų metinių minėjimas istoriografiją praplėtė naujų Konstitucijos tyrimų ir leidinių gausa. Greta pakartotinių Valdymo įstatymo publikacijų lenkų, lietuvių ir anglų kalbomis¹ buvo parengti ir nauji Konstitucijos bei kitų Ketverių metų seimo dokumentų leidimai, pasirodė teminiai straipsnių rinkiniai ir tarptautinių parodų katalogai². Senosios lenkų raštijos tyrinėtoja Anna Grześkowiak-Krwawicz, remdamasi Vyriausiajame senųjų aktų archyve Varšuvoje saugomu 1791 m. gegužės 3 d. priimto Valdymo įstatymo originalu, parengė naują šaltinio transkripciją, papildydama dokumento publikaciją ne tik archeografiniais bei dalykiniais komentarais, bet ir plačiu Konstitucijos rengimo kontekstu³. Lietuvių kalba pasirodė Roberto Jurgaičio ir Adamo Stankevičiaus parengta knyga *1791 m. gegužės 3 d. Abiejų Tautų Respublikos konstitucija*, kurioje paskelbti Valdymo įstatymo, 1791 m. balandžio 18 d. priimto įstatymo „Mūsų karališkieji laisvieji miestai Respublikos valstybėse“ bei 1791 m. spalio 20 d. priimto Abiejų Tautų tarpusavio įsipareigojimo dokumentai, bet ir pirmą kartą į lietuvių kalbą išverstas 1791 m. kovo 24 d. priimtas Seimelių įstatymas⁴. Lenkų parlamentarizmo istorijos tyrinėtojas Andrzejus Stroynowskis publikavo Konstitucijai skirtą studiją, pristatančią šį teisės aktą kaip „tvary lenkų politinės minties ir pastangų sugrąžinti valstybei suverenitetą rezultatą“⁵. Šioje studijoje pagrindinis dėmesys sutelkiamas į Konstitucijos turinį bei valdymo sistemos pokyčius.

- 1 *Konstytucja 3 Maja – 1791 m. gegužės 3-iosios konstitucija – The Constitution of May 3rd, 1791*, Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2021. Šiam leidiniui įžanginį straipsnį parašė Andrzejus Stroynowskis (žr. Andrzej Stroynowski, *Konstytucja 3 maja 1791 roku – dzieło Sejmu Czteroletniego / 1791 m. gegužės 3-iosios konstitucija – Ketverių metų seimo darbo rezultatas / The Constitution of May 3rd, 1791: The Achievement of the Four-Year Sejm*, in: *Ibid.*, p. 13–41, 73–99, 129–159).
- 2 2021 m. Varšuvos karališkojoje pilyje surengtą teminę parodą, skirtą Lenkijos elito laikysenai Gegužės 3 d. konstitucijos akivaizdoje, lydėjo solidus katalogas: *230. rocznica uchwalenia Konstytucji 3. V: polskie elity a upadek Rzeczypospolitej: katalog wystawy*, redaktor naukowy Angela Sołtys, redaktor prowadzący Anna Właźnik, Warszawa: Arx Regia, Wydawnictwo Zamku Królewskiego w Warszawie-Muzeum, 2021; 2021 m. Nacionaliniame muziejuje Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmuose surengta proginė paroda taip pat sulaukė katalogo: *Kad Tėvynė gyvuotų. Lietuva ir Lenkija 1791 m. konstitucijos epochoje: tarptautinės parodos katalogas / O dobro Ojczyzny. Litwa i Polska w epoce Konstytucji 3 maja / To Keep the Homeland Alive. Lithuania and Poland in the Epoch of the 1791 Constitution*, sudarytojos Ramunė Šmigelskytė-Stukienė, Gintarė Džiaugytė-Burbulienė, Vilnius: Nacionalinis muziejus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, 2022.
- 3 *Konstytucja 3 maja 1791. Na podstawie tekstu Ustawy Rządowej z Archiwum Sejmu Czteroletniego*, opracowała Anna Grześkowiak-Krwawicz, Warszawa: Muzeum Łazienki Królewskie w Warszawie, Archiwum Główne Akt Dawnych, 2021.
- 4 *1791 m. gegužės 3 d. Abiejų Tautų Respublikos konstitucija*, parengė Robertas Jurgaitis, Adam Stankevič, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2022.
- 5 Andrzej Stroynowski, *Konstytucja 3 Maja 1791 Roku / The Constitution of May 3rd, 1791*, Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2021, p. 7.

Proginų leidinių gausoje ypatingą vietą užima britų mokslininko Richardo Butterwicko nedidelės apimties, bet gilaus turinio leidinys – studija *1791 m. gegužės 3 d. konstitucija. Abiejų Tautų Respublikos testamentas*, išleista tuo pat metu net keliomis kalbomis: anglų⁶, lenkų⁷, lietuvių, ukrainiečių⁸ ir vokiečių⁹. Aptariamoje knygoje iškilus XVIII a. antrosios pusės Abiejų Tautų Respublikos politinės istorijos tyrinėtojas apibendrina naujausias mokslo žinias apie transformacijas, vykusias Abiejų Tautų Respublikos visuomenėje Stanislovo Augusto Poniatovskio (1764–1795) valdymo metu, bei pristato savo požiūrį į Lenkijos ir Lietuvos istoriją, matydamas šios federacinės valstybės vidaus sąrangos ir visuomenės mąstymo kismą. Pasakojimas suskirstytas į 8 temas: „Simboliai“ (p. 21–28), „Respublika: didybė ir nuosmukis“ (p. 29–50), „Permainų pavojai“ (p. 51–68), „Didysis seimas“ (p. 69–90), „1791 m. gegužės 3 ir 5 d. revoliucija“ (p. 91–106), „Valdymo įstatymas“ (p. 107–122), „Absoliuti monarchija ar tvarkinga laisvė“ (p. 123–144) ir „Vertinimai“ (p. 145–156). Knygos struktūra nėra atsitiktinė. Konstitucijos epocha ir jos vieta istorinėje atmintyje aptariama pradedant ekskursu į Lenkijos komunistinės diktatūros laikus, kada Gegužės 3-ioios šventimas buvo tapęs viena iš pasipriešinimo režimui formų, o pati Konstitucija – laisvės simboliu. Knygos autorius atkreipia dėmesį ir į šios datos minėjimo šiandieninėje Lenkijoje pokyčius, pastebėdamas, jog „vis dėlto gegužės 3-ioji lenkų gyvenime iš esmės atlieka rekreacinį vaidmenį“, ir ragina knygos skaitytojus „studijuoti šį ypatingą politinį įvykį, retorikos šedevrą ar išnykusios Respublikos – Abiejų Tautų Respublikos – testamentą“, nes ji „skirta žmonėms, kurie vertina laisvę“¹⁰.

Antrame studijos skyriuje autorius retrospektyviai apžvelgia Lenkijos ir Lietuvos istoriją nuo XIII a. iki Konstitucijos epochos, siekdamas skaitytojui pristatyti šios valstybės valdymo santvarką, Lenkijos Karalystės ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės santykį jungtinėje Respublikoje po Liublino unijos sudarymo 1569 m. bei šios, bajorų tautos sukurtos Respublikos išskirtinumą – pirmenybės teikimą vienbalsiškumui, o ne daugumos balsui, kas, taikliau autoriaus pastebėjimu, „galų gale ne tik paralyžiuos teisėkūrą, bet ir užkimš Respublikos fiskalines ir teismines arterijas“¹¹ ir prives iki situacijos, kai XVIII a. viduryje vis stiprėjantis Respublikos politinis negalavimas taps kontrastu jos ekonominiam atsigavimui, o Apšvietos

6 Richard Butterwick, *The Constitution of 3 May 1791: testament of the Polish-Lithuanian Commonwealth*, Warszawa: Muzeum Historii Polski, 2021.

7 Idem, *Konstytucja 3 Maja: testament Rzeczypospolitej Obojga Narodów*, z angielskiego przełożył Tomasz Gromelski, Warszawa: Muzeum Historii Polski, 2021.

8 Idem, *Конституція 3 травня (1791): завіт Речі Посполитої, переклав з англійської Олександр Надтока*, Warszawa: Muzeum Historii Polski, 2021.

9 Idem, *Die Verfassung vom 3. Mai 1791: das Vermächtnis des Polnisch-Litauischen Unionstaats*, Berlin: Zentrum für Historische Forschung Berlin der Polnischen Akademie der Wissenschaften; Pilecki Institut Berlin; Polnischen Institut Berlin; Warschau: Muzeum Historii Polski, 2021.

10 Idem, *1791 m. gegužės 3 d. konstitucija. Abiejų Tautų Respublikos testamentas*, Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2021, p. 28.

11 *Ibid.*, p. 45.

idėjos sudrebins Respublikoje vyravusį ugdymą, dėdamos pagrindus visuomenės ir valstybės atsinaujinimui.

Trečiame knygos skyriuje glaustai apžvelgęs permainų pavojus, susijusius su naujojo valdovo Stanislovo Augusto Poniatovskio išrinkimu ir jo ryšiais su Rusijos imperatore Jekaterina II, R. Butterwickas dėmesį sutelkia į Ketverių metų seimo epochą (4 skyrius), išryškindamas valstybės suverenumo susigrąžinimo aspektą, to meto Respublikos visuomenei aktualų teisių miestiečiams suteikimo klausimą, svarstymus Seime dėl valstiečių padėties gerinimo bei parlamentines kovas tarp „ribotos monarchijos“ ir „bajorų demokratijos“ šalininkų. Revoliuciniai 1791 m. gegužės 3 ir 5 d. įvykiai aptariami penktajame studijos skyriuje. Jame autorius pristato Konstitucijos priėmimo aplinkybes, akcentuodamas Respublikai nepalankiai besiklostančias tendencijas tarp Europos galybių, vertusias parlamentarus ieškoti kompromiso ir spartinti Valdymo įstatymo priėmimą Seime. Vaizdingas pasakojimas apie gegužės 3 ir 5 d. įvykius Seime užbaigiamas išvadomis apie Valdymo įstatymą kaip Konstituciją tiek senąja, tiek ir naująja prasme¹².

Šeštame knygos skyriuje pateikiama detali Valdymo įstatymo analizė, septintame – svarstoma, ar iš tiesų Gegužės 3 d. konstitucija įvedė absoliutinę monarchiją, kaip kad skelbė Targovicos konfederacijos kūrėjai, ir argumentuotai parodoma, kad „respublikoniško valdymo“ grąžinimas atnešė iki tol neregėtus asmeninės ir kolektyvinės laisvės suvaržymus. Šiame skyriuje autorius pateikia ir kritišką paskutiniojo Abiejų Tautų Respublikos valdovo Stanislovo Augusto Poniatovskio vertinimą, pabrėždamas, kad „nepaisant visų jo nuopelnų, jo atsistatydinimas Jekaterinos II iškeltomis sąlygomis išliko kaip nenuplaunama reputacijos dėmė“¹³.

Paskutinė studijos dalis skirta Konstitucijos vertinimams istoriografijoje aptarti. Tam, kad knyga būtų suprantama kuo platesniam skaitytojų ratui, joje pateikiamas pagrindinių sąvokų žodynelis. Jame paaiškinamos sąvokos, apibūdinančios Abiejų Tautų Respublikos valdymo santvarką, valdžios institucijas ir pareigybes.

1791 m. gegužės 3 d. konstitucijos radimosi aplinkybes, jos turinį, reikšmę ir vertinimus atskleidžianti R. Butterwicko knyga yra ryškus liudijimas, kad Lenkijos ir Lietuvos Respublika nežlugo dėl savo vidinių silpnybių. Galime tik pritarti autoriaus žodžiams, įrašytiems knygos lietuviškojo leidimo pratarmėje, jog Respublikos „gyvybingumas, kuris matyti per jos spartų atsigavimą, tapo pavojingas jos kaimynėms – absoliutinėms monarchijoms – tiek geopolitiškai, tiek ideologiškai, todėl jos ir sunaikino savo varžovę drastiškai pakeisdamos Europos istorijos trajektoriją. Po dviejų šimtų trisdešimties metų ši Konstitucija vis dar gali įkvėpti tuos, kurie myli laisvę“¹⁴.

Ramunė Šmigelskytė-Stukienė

Lietuvos istorijos institutas

¹² *Ibid.*, p. 106.

¹³ *Ibid.*, p. 144.

¹⁴ *Ibid.*, p. 10.